

За малко изъ царството на Родопитѣ.

Пѫтни бѣлѣжки.

(Продължение отъ I книга).

Утренната служба въ „св. Петка“. — Старнятъ дѣдо хаджии. — Архимандритъ Н. Гологановъ и мисли по Верковичевитѣ „Веда Славянъ“. — Напущаме мънастирьтъ за пѫть къмъ Бачково. — *Въшивата вода* и гледка къмъ полето. — *Гонда вода* надъ Станимака. — Въ Бачково.

Сутриньта въ зоря ни събуди черковната камбана. Бѣше св. Недѣля. Макаръ недоспали и уморени, ний трѣбваше да се намѣримъ на утренното богуслужение, което въ тихитѣ и отдалечени отъ свѣтския шумъ мънастирски кѫтове напомня и прѣнася мислено човѣка въ оная древна епоха на първитѣ християнски врѣмена, когато свѣтлото учение на Голготския мѫченикъ е било възприемано тъй свето, чисто и възвишено, както е билъ светъ и чистъ Божествения му учитель-основатель. Далечъ отъ земнитѣ суетности, отъ тъй много наплодилитѣ се нервни възрѣния на днешното човѣчество, което търси и лѣти само къмъ земнитѣ блаженства, въ такива уединени кѫтове духътъ нѣкакъ си като че се отърсва, очиства отъ суетното, издига се високо въ една сфера, дѣто благоговѣйнитѣ настроения безъ да щешъ настѫпватъ. Душа-

та, уморена, прѣситена и плесенясала отъ съврѣменния вихъръ, се усѣща въ такива настроения по-чиста, по-бодра и по-спокойна. Не напраздно човѣшката психология е схванала това, та набожното селско население тъй е привързано къмъ светитѣ обители.

Черквицата, бѣдна, скромна, безъ всѣкакъвъ блѣсъкъ, бѣ празна отъ богомолци тоя день. Само една прѣгърбена отъ тежестьта на годинитѣ си бабичка-селянка заедно съ сина си бѣше подранила отъ нѣкое ближно село. Тя стоеше седешкомъ прѣдъ иконостаса и се кръстѣше постоянно. Сигурно тая бабичка, съ крѣпка и пълна вѣра къмъ лѣкаря вадъ лѣкаритѣ, бѣ дошла да попроси изцѣление за нѣкой незнаенъ намъ тѣлесенъ или душевенъ недѫгъ.

Слѣдъ отпускъ черква ний се видѣхме съ прѣстарѣлия дѣдо хаджия, почналъ вече слабо да дочува и бавно да говори, ала още крѣпъкъ физически. Дѣдо хаджия е родомъ отъ Самоковъ, роденъ е около 1825 год., дошълъ е на 11 годишна възрасть въ «чумовото врѣме» въ мънастиря, дѣто е билъ единъ неговъ уйчо калугеръ. По врѣмето на Кримската война се рѫкоположилъ за иеромонахъ, билъ извѣстно врѣме и въ мънастиритѣ «св. Кирикъ» и въ «св. Недѣля». Около 1860 година станалъ игуменъ на «св. Петка», изхвърлилъ грѫцкитѣ книги отъ мънастиря и обявилъ и себе си и мънастиря за български. Станимашкитѣ гърци и Пловдивскитѣ грѫцки владици много го прѣслѣдвали, ала приятелството му съ Тъмрашлията и нѣкои отъ Станимашкитѣ богати турци го запазили. По врѣме на възстанието дѣдо хаджия е давалъ достѫпъ на нѣкои отъ апостолитѣ, които слѣдъ Свѣщаровския пожаръ въ Пловдивъ се пръснали и укрили отъ турското око. Дѣдо хаджия на свои срѣдства е възпиталъ и нѣколко бѣдни българчета, отъ които единъ е сегашния запасенъ генералъ Петруновъ, съ когото той много се радва. Той помни много работи изъ обществения строй и черковнитѣ борби тогава въ Станимака и околностьта му. Съ една дума дѣдо хаджия е отъ старитѣ българи, добъръ патриотъ и чистъ и симпатиченъ аскетъ.

Замѣстникътъ му и фактическиятъ днесъ управитель на мънастиря, отецъ Николай Гологановъ, е не по-малъкъ отъ 60 годишна възрасть, но пъргавъ, бодъръ и крѣпъкъ. Той е отъ родътъ на извѣстнитѣ Гологановци въ Неврокопско, братъ на прочутия събирачъ на Верковичевитѣ Веди. Хрумна ми на умъ да го попитамъ за тия митични пѣсни, които такъвъ голѣмъ шумъ дигнаха на врѣмето си въ учения свѣтъ. Отецъ Н. Гологановъ ми каза, че по онова врѣме е билъ учитель въ нѣкое Неврокопско село и че братъ му е слушалъ и записвалъ пѣснитѣ отъ стари помаци изъ Неврокопско, Мелнишко и Тиквешко, слѣдователно тѣ сѫ вѣрни и за никаква мистификация и дума не може да става. Струва ми се, че въпросътъ за достовѣрностьта на Ведитѣ и още не бива да се счита за окончателно разрѣшенъ. Наистина, самъ покойниятъ Верковичъ прѣзъ 1893 година лично споходи нѣкои помашки села изъ Чепинската котловина, за да търси слѣди отъ

тѣхъ тамъ, прѣзъ 1891 год. Одринскиятъ руски консулъ г. Лишинъ пропѫтува по цѣлото Ардино корито и между другото го занимаваше и въпросътъ за Ведитѣ, ала нищо не можá да се налучка за тѣхната достовѣрность ни отъ единия, ни отъ другия.

По фотогр. на К. Савовъ.

Помакиня въ байремската си прѣмѣна изъ Родопитѣ.

При това и отъ до сега събранитѣ народоучни материяли изъ Ахѫ-челебийскитѣ и Рупчоски помаци никаква вариация на Ведитѣ не се е още указала. При все това едно щателно изучване помашкитѣ покраини и битъ въ Западнитѣ Родопи, мѣстото, дѣто сѫ ужъ записвани Ведитѣ, до сега не е ставало. А само слѣдъ едно проучване ония покраини отъ вѣща рѫка ще рѣши окончателно

въпросътъ. Жално е, че отъ 30 години насамъ имà благоприятни моменти да се направи това, ала отдѣто трѣбваше да се стори нѣщо, не го сториха По своята архаичность на Ведитѣ трѣбва добрѣ да се проучатъ задъненитѣ и тъй да се каже архаичнитѣ помашки покраини, за каквито нито Чепино, нито долината на Арда могатъ да се зематъ отъ грамадния Родопски лабиринтъ, на всѣкждѣ усѣянъ съ самобитно помашко население. Отецъ Николай Гологановъ ме увѣряваше, че той самъ е виждалъ единъ отъ тия старци помаци, що сж пѣели на брата му, ала името му не помни сега.

На обѣдъ ний напуснахме „св. Петка“ и се опжтихме за Бачковския мънастирь, ала не прѣзъ Станимака, а прѣко прѣзъ билото, що тъй грандиозно стърчи надъ Бачково и Станимака. Тая мѣстность бѣше непозната за всички ни и въпрѣки трудноститѣ по тия мѣста, съ които нѣкои ни обезкуражаваха, нашето любопитство ставаше по-голѣмо. Уловихме пжтьтъ нагорѣ по склонътъ надъ мънастирьтъ за с. Чаушово. Пжтьтъ прави зигъ-загове по рътътъ, който е полу покритъ съ дребенъ храсталакъ повечето отъ люлякъ. Послѣдниятъ бѣ въ разцвѣта си и даваше приятна миризма, па и покриваше до нѣкждѣ грозотата на мѣстностьта, която тукъ е отъ синь и бѣлъ варовникъ, а самиятъ пжть каменливъ и уморителенъ. Слънцето току-що се обръщаше къмъ западъ, печеше силно, като че бѣ прѣзъ юлий, и ний, макаръ че се намирахме вече въ планината, потънали бѣхме въ поть. Мѣстностьта носи името *Анатемитѣ*, проклето мѣсто, което е общо, както се виждаше, и съ голитѣ каменисти увеси отъ западъ на склонътъ срѣщу Асѣновата крѣпость. Водачътъ ни, младъ момъкъ отъ сел. Горно-Арбанасъ и пждарь въ мънастирьтъ, ни повтори сжщото прѣдание за вѣроломната бабичка, що издала защитницитѣ въ крѣпостьта [1]).

Чакъ слѣдъ единъ часъ и половина тежко и уморно катерене по рътътъ едва доловихме студено изворче, единствено на еднотакова разстояние отъ мънастирьтъ нагорѣ. Отъ тукъ нагорѣ вече храсталакътъ става по-едъръ и се прошарва и съ борови дървета тукъ тамъ. Изворчето носи името *Башивата вода;* кой знае защо му е дадено такова неприятно име, когато то заслужава по-друга участь. Седнахме, утолихме жаждата си, па се полюбувахме и на хубавата гледка къмъ полето, що се открива отъ тоя склонъ. На западъ Пловдивътъ остава затуленъ, ала къмъ сevѣръ просторътъ на полето спира въ тъмносиния силуетъ на Старо-планинската верига, чиито върхове цѣлинички бѣха още обвити въ своята зимна прѣмѣна. Полето, прошарено отъ угари и зеленѣещи се ниви, тукъ тамъ съ купчини или единични листнали дървета, отъ такава височина е просто прѣлесть. Пó-наблизо къмъ политѣ на Родопитѣ се виждаха и селата, пръснати изъ чудната равнина. Подъ насъ е селцето Червенъ, съ червени угари царевица. Сигурно отъ чер-

---

[1]) Вижъ „Родопски напрѣдькъ“ год. Ш. 1905.

веникавата пръсть, която прѣобладава тукъ въ политѣ на Родопитѣ, е дадено и името му *Червенъ* или *Цървенъ*. Къмъ изтокъ единъ склонъ, спуснатъ отъ Родопитѣ като клинъ къмъ полето, загражда просторътъ къмъ понататъкъ. Той обхваща единъ трижгълникъ, вдаденъ къмъ планината, това е Тополовската котловина съ проломътъ на вжтрѣ въ Родопитѣ—Тополовския проходъ. На склонътъ личатъ отдѣлни конусообразни върхове, отъ които по-важни сж *Драгойна* и *Буковската планина*. Отсамъ, къмъ западъ, нискитѣ му части сж голи, безлѣсни, съ ярове по политѣ му. Тополово е мушнато въ самото ущеле въ прохода, ала не се вижда; затулено е отъ валмиститѣ поли на Родопитѣ. Обаче селата Горно и Долно Арбанасъ, Иранга, Арапово, Новаково и др. ясно се очъртаватъ въ равнината.

Слѣдъ още половинъ часъ стигнахме вододѣла между *Безово* надъ Станимака и ръта надъ „св. Петка". Пжтьтъ за Чаушево продължава да се възвива къмъ югоизтокъ, а ний по козя пжтека тръгнахме къмъ западъ. Тукъ склонътъ образува малка сѣдловинка съ названия на стари черквици „св. Архангелъ" и „св. Никола", сигурно стари оброчища, тъй много изобилни изъ Родопитѣ. Отъ сѣдловината нагорѣ настжпва млада и гжста борова гора, която свършва чакъ на самия връхъ, нарачанъ *Черни врхъ*, а до него *Дамгалж-гедикъ*. Отъ сѣдловината се спуснахме надолѣ въ стръмното, голо и каменисто дере, наричано *Куру-дере*, което излазя срѣщу Асѣновата крѣпость. Минахме го и пакъ завихме по срѣщния склонъ, а слѣдъ малко настжпихме въ чудна млада борова гора въ землището на Станимака. Тия гънки съ дълбоки проломи, ниско голи и канаристи, а отъ половината на горѣ съ гжсти гори, се виждатъ чакъ отъ Пловдивъ Намъ се щѣше да се изкачимъ чакъ горѣ, дѣто казватъ, сж полянчести мѣста и които свършватъ надъ Бачково въ гигантски скали, отъ които едната се казва *Червената стѣна*, ала нито пжтьтъ знаехме, па и неможехме да стигнемъ вечерьта въ мънастирьтъ, а пъкъ да нощуваме горѣ, не бѣхме приготвени. Червената стѣна е послѣднитѣ спускове на източния гребенъ, що дѣли водитѣ на Станимашката рѣка. Тѣ сж часть отъ Чаушовската планина, която излиза отъ главното Срѣдно-Родопско било при върховетѣ му Ениханъ и Чилъ тепе надъ срѣдното течение на р. Арда. Спусковетѣ отъ Чаушовската планина къмъ полето сж нѣгдѣ полегати площи съ много гънки по тѣхъ, а нѣгдѣ по стръмни, но най-стръмни и величествени сж тѣ къмъ ущелето на Станимашкия „Чай" отъ Бачковския мънастирь до Станимака.

Слѣдъ единъ часъ и нѣщо въ лѣва посока отъ Куру-дере по алеята на чудно красива и прохладна борова гора стигнахме прочутата *Гонда вода*. Тога е единъ изобиленъ чучуръ-изворъ кристална и студена като ледъ планинска вода, що дава вълчи апетитъ на стомаха. Отъ тукъ до Станимака по Куру-дере може да се слѣзе най-много за два часа. Отъ Гонда вода къмъ юго-западъ по склонътъ се нижатъ една до друга омайни зелени по-

лянки, обиколени като съ вѣнецъ съ стройни борики. Отъ тѣзи полянки гледката къмъ полето и къмъ вътрѣшния лабиринтъ на Родопитѣ е чудесна. Рѣдки сѫ у насъ градове, които въ своята близка околность да иматъ такива чаровни мѣста. Станимака въ това отношение стои на първо мѣсто.

Ний, българитѣ, сме чудно индиферентни къмъ своето си. Ний не познаваме земята си, хубоститѣ и богатствата, които природата на българското отечество има. Прѣди двѣ години бѣше поникнала между нѣколцина любители на природата въ Станимака идеята да образуватъ единъ видъ акционерно дружество, та слѣдъ нѣкоя година да си построятъ членоветѣ му взаимно-образно лѣтни кѫщички на Гонда вода и околностьта ѝ всрѣдъ боровитѣ гори. Съ врѣме и козята пѫтека съ малко почистване може да стане хубавъ пѫть за коне и пѣшъ, а пъкъ разстоянието отъ Станимака до Гонда вода е най далечъ 3 часа, тъй щото лесно би ставало слизането въ града за набавяне съестни продукти. Съ тая идея, реализирана, ще имаме въ Пловдивско, особено за Пловдивъ и Станимака, чуденъ по всичко лѣтенъ курортъ, какъвто втори мѫчно би се намѣрилъ на такива сгодни условия. Какво стана отпослѣ съ тая замисъль, наистина, отлична за осѫществяване, не зная, обаче намъ по-нѣкога идватъ хубави идеи, лошото е, че нѣма хора да ги привеждатъ въ изпълнение. Думата въ случая иматъ пакъ Станимашката интелигенция и общински власти тамъ да направятъ отъ своя градъ мѣсто, което би привличало масса посѣтители лѣтѣ.

Изминахме полянкитѣ и се спуснахме надолѣ низъ стръмнинитѣ за селото Бачково, сгушено като птиче гнѣздо въ дълбоката малка котловина по течението на рѣката. Привечерь бѣхме вече въ мънастирьтъ, разположенъ на горния поиздигнатъ край въ котловината и около на единъ километръ далечъ отъ самото селце.

Бачковскиятъ мънастирь и малко история за него. — Прѣдъ новооткрития гробъ на патриархъ Евтимий. — Ущелето на рѣката и Сливовъ долъ. — Срѣща на помаци и българи-кираджии. — Юговскитѣ ханища. — Селцето Нарѣченъ.

Бачковскиятъ мънастирь има друга обстановка; материялно той е първиятъ между всички други мънастири въ Южна България. Въ минали години той е ималъ посѣтители-поклонници чакъ отъ Бѣломорската равнина. Владѣе много имения: дюкяни, магазии, воденици, лозя, работна земя и пасбища съ гори. Отъ неговитѣ доходи гръцкиятъ елементъ въ Станимака се е крѣпилъ и издържалъ своитѣ училища. Една часть отъ годишнитѣ му приходи се е внасяла и въ Цариградската патриаршия. Както се знае, той е билъ втория грузински мънастиръ на полуострова. Съграденъ е въ 1084 година отъ грузинецътъ Григорий Пакурианъ, високъ чиновникъ и пълководецъ въ Византия и облагодѣтелствуванъ отъ византийскитѣ императори на врѣмето си, а най-много отъ

Алексий Комнинъ. При все това основательтъ му въ своя уставъ изрично е постановилъ, че той е съграденъ само за грузинци и че никакъвъ инокъ или другъ служащъ и работникъ отъ гръцка народность не бивало да се приема въ мънастирьтъ. Отпослѣ, когато тая страна отъ врѣме на врѣме, а особено при Асѣновцитѣ, е попадала и въ българското царство, и българскитѣ царе сѫ се отнасяли съ почитъ къмъ тая обитель и сѫ я обдарявали съ своята щедрость. Какъ и кога е попадналъ той отпослѣ въ гръцки рѫце, не се знае точно. Отъ 12—14 години Бачковскиятъ мънастирь мина въ български рѫце. Голѣма часть отъ имеңията му и вѫтрѣшнитѣ скѫпоцѣнности обаче се указаха разпилѣни отъ неговитѣ дългогодишни господари-гърцитѣ. Указа се, че и библиотеката му грижливо е унищожена и никаква диря отъ нея не е останала. Нѣма никакво съмнѣние, че въ Бачковския мънастирь е имало цѣнни старобългарски писменни и други паметници. Фрескитѣ, що изобразяватъ Асѣновския царски родъ въ старинната гробница при мънастирьтъ, които фрески грижливо сѫ покрити съ разни гръцки образи и надписи отпослѣ, свидѣтелствуватъ за това. Та и самото унищожаване мънастирската библиотека отъ бившитѣ му господари-гърцитѣ твърди тоя фактъ. Защото, ако библиотеката би състоела само отъ гръцки книги, то не само че би се очувала до днесъ, но и гръцкиятъ шовинизъмъ би проглушилъ свѣтътъ за това. Че тоя мънастирь е игралъ видна роль въ отношение и самитѣ планини, въ чиито нѣдра се намира, че той е съхранявалъ цѣнни спомени и за миналото на Родопскитѣ поселения, служи още и тоя фактъ: въ една гръцка кондика за мънастирскитѣ посѣтители и настоятели изъ цѣла Южна България има отбѣлѣзано и сегашното помашко село Богутево, съ означение името на мънастирския настоятель въ него. Кой знае, но 14 години изминаха, откато Бачковскиятъ мънастирь е вече въ наши рѫце, и до сега би трѣбвало да се прослѣди и изучи неговата история възъ основа на скѫднитѣ запазени работи и прѣдания за него, а пъкъ при едно грижливо вѣщо прѣтърсване неговитѣ кюшета безъ друго би се извадило и нѣщо несъгледано и незнайно за по-ранното му унищожаване, или по-право погръчване.

Другаритѣ ни съ нетърпѣние желаеха да видятъ новооткритиятъ гробъ на славния български светитель, Търновскиятъ патриархъ Евтимий. Прѣдъ самата входна отъ западъ врата на главната мънастирска черква е новонамѣрения гробъ. Бѣше похлупенъ съ една голѣма стара врата, наоколо бѣха поставени други отломки пакъ отъ врата въ хоризонтална посока, а отгорѣ на това бѣ туренъ единъ голѣмъ кръстъ отъ зеленина надъ самия похлупакъ. Отъ страна до стѣната бѣше горещето кандилце.

Енергичниятъ и интелигентенъ игуменъ отецъ Паисий Пастиревъ, откривательтъ на гроба, го нѣмаше въ мънастирьтъ. Той е назначенъ, ако се не лъжемъ, нѣкѫдѣ протосингелъ въ една отъ нашитѣ митрополии. Сегашниятъ игуменъ, възрастенъ човѣкъ, а сѫщеврѣменно и единъ отъ участницитѣ при откриването на гроба,

изглеждаше, че не му се желае да се впуща въ историята на находката съ неприятноститѣ по нея, неприятности все отъ типичната българска мнителность и егоизъмъ.

Въпросътъ съ откриването на гроба бѣ отъ първостепенна важность за нашата история, и националното ни достолѣпие изискваше да не се оставя тъй въ забвение само съ едно хвърляне сѣмето на съмнѣнието. Той прѣдизвика не малъкъ интересъ и вънъ между ученитѣ въ славѣнскитѣ страни, ала за жалость всичко млъкна.

Азъ не желая, па не му е и мѣстото тукъ да досаждамъ на търпѣливия читатель, какво е вжтрѣшното състояние, въ което прѣди и сега се е намирала и намира тая отъ рѣдко оцѣлѣлитѣ исторически обитель-старини. Обаче материялното състояние днесъ на тоя мънастирь,*) неговото минало, мѣстонахождението му и найпослѣ и самото му назначение като мѣсто, дѣто уморената и изложена на свѣтовни грижи и съблазни душа трѣбва да намира въ такивато мѣста на поклонение едно истинско вжтрѣшно облекчение, едно възвишено религиозно обновление и поука, наложително изискватъ по-друга дѣйность, по-далеченъ взоръ въ уредбата му.

Едно ново нѣщо ни направи приятно впечатление: отъ двѣ години насамъ Св. Синодъ е открилъ пѣвческо училище за приготвяне черковни пѣвци по източното пѣние. Повече отъ 40 души ученици изъ разни краища имаше съ двама прѣподаватели. Състоятелнитѣ плащатъ годишно по 120 лева за храна, отопление и освѣтление на мънастиря, а бѣднитѣ се освобождаватъ. Това е едно хубаво и полезно дѣло. При религиозния упадъкъ въ послѣдно врѣме, при отклонението на младата наша интелигенция отъ религиозно-духовнитѣ потрѣбности, нашитѣ черкви постепенно се лишаватъ и отъ богомолци, и отъ добри пѣвци.

Намъ се щѣше да посѣтимъ и изворитѣ на изобилната мънастирска вода, ала нѣмá врѣме, та го оставихме на завръщане. Сутриньта прѣди обѣдъ напуснахме мънастирьтъ. Дѣдо игуменъ имá любезностьта да ни даде и едно муле, за да си прикачимъ вѣщитѣ. Подзехме новотрасирания пжть, който държи лѣвия брѣгъ на рѣката. Отъ него добрѣ се вижда и стариятъ пжть, който до Юговскитѣ ханчета държи десния брѣгъ и послѣ се слива съ новия.

Стариятъ пжть на три километра върви покрай самата рѣка подъ виснали каменаци — канари. Работници разбиваха твърдитѣ канари, други зидаха горнището на единъ голѣмъ каменень мостъ за новия пжть. На много мѣста пжтникътъ трѣбва да слиза отъ мулето и върви пѣшъ. Стариятъ пжть чакъ до с. Нарѣченъ отива все въ десно въ самитѣ ребра на склонътъ, който е гжсто покритъ съ разнообразна листвена гора, прошарена съ липови дървета. Тѣхнитѣ пепелеви листа придаваха една особена пъстрота на зелената гора. Единъ часъ отъ мънастиря е „Сливовъ долъ“, дълбоко

*) Бачковскиятъ мънастирь, въпрѣки разграбването му отъ гърцитѣ, днесъ има годишенъ приходъ отъ около 80 хиляди лева.

врѣзана гънка въ гребенътъ, въ дъното на която грамадни величествени канари, покрити съ млада гора, се ширятъ и отъ двѣтѣ му страни и като че допиратъ небето. Сливовъ долъ се минава по малко каменно мостче, подъ което въ праговито легло се пѣни долчето съ чиста като стъкло балканска вода, ту се губи изъ проломитѣ, ту блика като че на ново извира. Сливовъ долъ въ турско врѣме е билъ прочута касапница. Тамъ сѫ устроявали найсполучливитѣ си засади хищницитѣ — разбойници и ограбвали кървавия пътъ на бѣднитѣ планински пѫтници занаятчии и кираджии. Въ канаритѣ, състоещи главно отъ варовникъ, се чернѣятъ дупки —пещери, нѣкои отъ които сѫ толкова голѣми, че могатъ да поберать цѣло стадо овце. Такава една пещера — подмола стърчи и въ самия Сливовъ долъ надъ мостчето, и тя се нарича Гюндюзки ханъ, защото бѣднитѣ помаци кираджии отъ с. Гюндюзица и зимно врѣме прѣнощуватъ съ добитъцитѣ си въ нея, тъй като за тѣхната досущъ нищожна кираджийска печала не сѫ градскитѣ и селски ханища, дѣто трѣбва да се плаща по 10 стотинки ятакъ парасѫ.

Минахме долътъ, който добрѣ се вижда срѣща въ гористия склонъ. Изъ тия шумаци и прохладни усои, пълни съ свѣжъ и ароматенъ горски въздухъ, човѣкъ не може се насити, неможе да усѣти и никаква умора. Тъй продължава пѫтуването цѣли 2 часа, дѣто пѫтьтъ се раздѣля на една полянка: единъ отива за с. Югово, а другъ се спуща ниско да прѣмине Юговската рѣка и продължи главната рѣка. На полянката всрѣдъ царевичеви и житни нивици стърчатъ стари дѫбови дървета, а по между имъ има гармади и покрити съ мъхъ камъни, които личатъ, че сѫ били отъ нѣкакви постройки. Мѣстото се казва „Тритѣ черкви“, но какво прѣдание има спазено за тѣхъ, никой отъ запитванитѣ работници неможа да ни каже, освѣнъ това, че нѣкое си врѣме е било мънастирь.

Тукъ до самия пѫть въ стръмнинитѣ се намиратъ и новитѣ Юговски ханчета — малки, груби и мръсни постройки на Юговци притежатели, които тукъ отглеждатъ по десетина кози и овци, продаватъ на пѫтницитѣ мътеница и недопечено чеверме, па за чудо приготвятъ и боза и халва, на която вкусътъ само помацитѣ могатъ да разбиратъ. Надъ самитѣ ханчета високо стърчи гористиятъ връхъ, нариченъ *Киселецъ*. Той е на клонътъ отъ Червената стѣна чакъ до Юговската рѣка, дѣто се завива къмъ юго-изтокъ. По продължение на цѣлото си пѫтуване до Нарѣченскитѣ бани ний срѣщахме на всѣка крачка, дѣто рекли, българи и помаци изъ Рупчоскитѣ села, съ натоварени на дрезгливитѣ си и измѫчени кончета и муленца разни видове дървета, дъски, дикани и други материяли за Станимака. Поскѫпяването на горскитѣ материяли отъ нѣкоя година насамъ доста силно раздвижи планинскитѣ жители и имъ създаде повечко срѣдства за коравиятъ тѣхенъ залъгъ. До неотколѣ горитѣ въ Родопитѣ току-речи нѣмаха никаква стойность и значение за мѣстния поминъкъ. Само суровъ материялъ за гориво лакомо се сваляше отъ алчни за печалби търговци—

гърци и българи въ Станимака и Пловдивъ и сладостьта на това опустошение хубавитѣ иглолистни гори изъ Родопитѣ усѣщаха само тѣ, а черноработницитѣ мѣстни жители даваха своя физически трудъ безцѣнно. Днесъ положението, па и понятието сѫ значително измѣнени. Горитѣ почнаха да се цѣнятъ по-високо, отколкото работната и слабо плодовита планинска земя, и всички погледи на мѣстното население сѫ обърнати къмъ тѣхъ. Обаче и тукъ настѫпи една неразбория и неправилность, които надали би измѣнили въ по-добро поминъчния животъ на масата. Състоятелни и хитри гърци и българи отъ Станимака и мѣстнитѣ села по всички околни и явни пѫтища обсебватъ всѣки по-годенъ комплектъ гора, строятъ бичкии и др. и по тоя начинъ „малкитѣ води се събиратъ въ голѣмитѣ", а на черниятъ работникъ пакъ ще остане коравия и плѣсенясълъ залъгъ. По пѫтьтъ за Нарѣченъ рѣката бѣше пакъ пълна съ дърва за гориво, които надничари помаци караха по водата за Станимака. Въ тия скрити мѣста въ послѣдно врѣме се чуватъ доста непрѣпорѫчителни сдѣлки на алчни хора, които дори и съ крути и вандалски заплашвания и тѣмъ подобни се стремятъ да използуватъ момента какъ и какъ да отнематъ парчето горица, ливада и нива за аркъ и пр. отъ изоставения отъ всички селянинъ — Родопчанинъ.

Пѫтьтъ до Нарѣченъ е старъ, тѣсенъ, криволи по склонътъ и ту се възвива нѣкѫдѣ нагорѣ, ту се спуща надолѣ да прѣскочи нѣкое долче или падина. На много мѣста минува прѣзъ такива урви, че ужасъ обзема цѣлото ти тѣло, когато обърнешъ очитѣ си надолѣ къмъ бездната каменаци и скали, подъ които буйно шуми рѣката. На други мѣста пъкъ се подвирате подъ такива увиснали като въ въздуха голѣми балвани камъни, прѣдъ които настръхватъ коcмитѣ и които ти се струва, че ей сега ще се люшнатъ врѣзъ главата ти и понесатъ съ себе си всичко, що е прѣдъ тѣхъ и подъ тѣхъ. Такива страшни *увеси* има почти по цѣлото продължение на пѫтя отъ Станимака до Чепеларе, ала най-ужасна е тѣхната гледка при Бачковския мънастирь и при селото Нарѣченъ. Ако нѣкѫдѣ се срѣщнатъ два товарни добитъка, или единъ товаренъ и единъ празенъ, разминаването имъ е много мѫчно и много рисковано. Доста е само едно малко сбутване помежду имъ, за да се намѣри единиятъ въ безднитѣ, дѣто тѣлото му става на мръвки. А такива случки сѫ твърдѣ чести и обикновени, и мнозина нещастници съ изгубването на едничкия си съ голѣми лишения и мѫки припечаленъ конь или муле оставатъ до животъ лишени отъ най-главната си опора и за тъй мѫчния си поминъкъ. Ако се случи срѣща при такива лоши мѣста, то единиятъ непрѣменно трѣбва да се повърне назадъ, додѣто намѣри мѣсто поразширено отъ пѫтя, за да се отбие и направи свободенъ пропускъ на другия.

Родопчанитѣ сѫ до нѣкѫдѣ и вѣжливи хора и носятъ отпечатъци на робството и на тегловния си животъ. Това особено се забѣлѣзва при срѣщата имъ съ хора външни, въ които тѣ виж-

датъ интелектуалното имъ или обществено прѣимущество. Въ такива случаи Родопчанинътъ ще повърне добитъцитѣ си и ще те чака да подминешъ. Особено това се забѣлѣзва у помацитѣ, когато у българитѣ изъ нѣкои Рупчоски села не рѣдко ще срѣщнете и една нахална упоритость, прѣдъ която, ако ви се случи и нѣкое нещастие, плодъ на тая упоритость, той ще си подмине хладнокрьвно, па дори и злорадно ще наведе ушитѣ си и побърза да липса отъ мѣстото на случката. При все това съ старитѣ кираджии не е тъй. Такъвъ е готовъ да пожертвува и врѣме и трудъ и ви помогне всѣчески при грозна случка: падане на добитькъ, прѣкатурване на товарътъ му, постанване и др. подобни, каквито случки сѫ обикновени при пѫтуването изъ тия диви и дивни планини.

За антрополога, психолога и социолога при пѫтуването имъ изъ Родопитѣ има неизчерпаеми източници. Взирате се вие въ тия пустали, мършави и измѫчени кончета и мулета, съ овѣхтѣли и дрипави семерчета, съ скѫсани вѫжа и попрѣзи, често пѫти навързвани съ парцали отъ скѫсани дрехи и пояси, какъ мѫчително мъкнатъ своитѣ тежки товари изъ тия пущинаци и опасни стръмнини, дѣто често пѫти безмълвни, покорни на своята зла сѫдба, посрѣщатъ и смъртьта и ставатъ храна на звѣроветѣ и хищнитѣ птици. Гледате вие тѣхнитѣ стопани слѣдъ тѣхъ, одрипавени, съ скѫсани навуща и царвули, съ блуждаещи погледи, съ черни, прѣгорѣли, мършави и измѫчени физиономии, съ залъгъ черенъ, недопеченъ ръжевъ или овесенъ хлѣбецъ, какъ скитатъ при такива мѫчни условия съ дни за нѣколко лева, за да плащатъ държавни тегоби и поддържатъ единъ силомъ животъ на многочленно мизерно сѣмейство. Гледате тия пусти усои, тия дивни канари, тая изтощена, недостатъчна и слаба работна земя и се чудите що за животъ, що за хора сѫ тия нещастни сѫщества. Прѣнесете се за минутка и въ хубавитѣ и гладки тротоари въ нашитѣ голѣми градове, въ украсенитѣ салони съ всевъзможнитѣ удобства и комфорти, въ шумния и пъленъ съ угоди човѣшки градски животъ, отправите мислитѣ си и по-далечъ въ съврѣменния човѣшки строй и пр. и пр., помѫчите се да направите едно сравнение, па се погнусите отъ дънъ душа, плювнете . . . . . и гледате бързо да устремите погледа си въ нѣкоя вълшебна канара, грозна, величествена, ужасна, дано да разпръснете тоя роякъ мисли, които тъй злѣ сѫ се натрупали въ главата ви, като че ще пръснатъ мозъка ей сигичка.

Да, драги и търпѣливи читательо, надникнете въ дивнитѣ нѣдра въ Родопитѣ, налюбувайте се тамъ съ природнитѣ красоти и вижте, колко мѫченически е живота на тия планински нещастни обитатели, колко е коравъ залъга хлѣбъ за тѣхъ.

Едва ли оставаха още три часа до заникъ слънце, когато отминахме бѣдното и мизерно селце Нарѣченъ, за което има прѣдание, че е най-старото селце въ Рупчоса, ала и най-бѣдното и най-нещастното: то отъ памтивѣка не се увеличавало никакъ, а си оставало все такова малко (30 — 40 кѫщи) и все тъй мизерно

и мръсничко. Това сж дрипави, едвадържащи се дървени кжщурки, отъ които се подаватъ дрѣхли, жълтникави и измжчени отъ бѣднотия и трудъ човѣшки фигури, единствената услада на които е гиздавата планинска природа. Едно малко оживление се виждаше около двѣтѣ мръсни бакалнички отъ работници по пжтя. За чудо въ една отъ тѣхъ се гушеха въ козиневи дисаги и десетина бутилки бира, луксъ, който българинътъ въ тия мѣста никога неможе си допусна въ живота. Казаха ни, че сж на италиянцитѣ-работници, иначе щѣше да бжде гатанка неотгатаема за насъ.

Питахме единъ старъ Нарѣченецъ, защо селцето имъ е ужъ най-старото тждѣва, а пъкъ е най-малко и бѣдно. „Наше село, каже той съ самодоволство и поглъделичкано честолюбие, е не само най-старото, ами е било и най-голѣмо: броило е 700 кжщи и се е казвало *Кючюкъ Стамболъ*, ала единъ пжть като дохождалъ владиката, спъналъ му се коньтъ въ каменитѣ, владиката падналъ, ядосалъ се и въ ядътъ си анатемосалъ (проклелъ) селото и оттогава насетнѣ не прокопсало“.

Нарѣченскитѣ бани. — Мѣстоположение и околность. — Люти долъ и прѣдание за него.

Отъ Нарѣченъ до банитѣ сж около 3 километра пжть все по лѣвия брѣгъ на рѣката. Стигнахме виръ вода отъ поть и първата ни грижа бѣше да се изкжпемъ и измиемъ отъ прахътъ и потьта. Тѣхниятъ съдържатель и виновникътъ да станатъ малко много достжпни за хората е бай Иванъ, Юговецъ, бившъ чиновникъ и твърдѣ радушенъ и добъръ човѣкъ. Тоя день го нѣмаше, та ханчетата вардѣше слугата му, българче бѣжанче изъ Ахж-челебийско. Въ новата сграда, която бае Иванъ си е строилъ самъ, своя собственость, имаше само двама Станимакалии търговци-дървари, а вечерьта дойдоха и други хора, та компанията се увеличи и оживи. На другия день пристигна и бай Иванъ и ни сюрпризира съ вкусна планинска прѣсна мрѣна и пестърва.

Бай Иванъ прѣзъ зимата е ставалъ кметъ въ Югово, та оставилъ своето имение разнебитено малко. Въ дюкянчето му нѣмаше почти нищо за ядене, ако не земаме въ смѣтка черния домашенъ хлѣбъ, малко сухъ фасулъ и оцетъ. Благодарение, че бѣхме се натъкмили съ провизия, а то инъкъ кой знае що би станало при вълчия апетитъ, какъвто отваря цѣрителната банска вода и планинската природа. Та бай Иванъ отъ друга страна имаше и право да бжде тъй отпуснатъ къмъ своитѣ интереси, защото сезонътъ бѣ още далече, а тъй рано да приготви едно друго, кому ще го продава.

Но да видимъ мѣстоположението на тия единствени за сега по съставътъ на водата си минерални извори въ Родопитѣ.

Двата успоредни склона, въ междината на които е дълбоко врѣзаното легло на рѣката, тукъ се поразтварятъ, та даватъ на

мѣстностьта по-откритъ кръгозоръ, а ниско въ рѣката се образува една малка и равна полянка, прѣвърната въ работна земя — ниви на Шейтанкьовци. Десниятъ склонъ се спуща по-наведено, току-речи стръмно, и цѣлъ е покритъ съ хубава и млада листвена гора, която къмъ върховетѣ се замѣнява съ боръ. Насрѣща полянката тоя склонъ прави една силно дълбока гънка, въ дъното на която тече бистро студено поточе, наричано „Люти долъ“. И отъ двѣтѣ му страни горѣ въ висинето стърчатъ голѣми стѣновити канари, които отъ полянката изглеждатъ като недосегаеми чудовищни великани. Най-прѣдниятъ къмъ рѣката се казва „Зареница“ и „Заръти“, а задъ него другиятъ — „Соколъ“. На Зареница имало уж нѣкакво старо кале, което и сега именуватъ „Самуградну кале“. Името му показва естествената непристъпность на тоя връхъ. За него съществува едно любопитно прѣдание, което гласи за слѣдното приключение въ далечното минало: при дохождането на турцитѣ горѣ надъ върхътъ е била крѣпостьта, за която е имало достъпъ само отъ едно мѣсто — отъ полянчестото било, що се слива къмъ югъ изъ планината, Радова наричана. Крѣпостьта имала кой знае по какви съображения врата и надъ самата пропасть. Защитницитѣ дълго врѣме юнашки се бранили, ала като видѣли, че повече немогатъ се удържа, направили на нападателитѣ една измама. Тѣ изпразнили крѣпостьта една нощь, па отворили вратитѣ и отъ двѣтѣ страни. Нападателитѣ турци навлѣзли въ крѣпостьта и въ дрезгавината, като видѣли отворени и другитѣ врати надъ пропастьта, помислили, че има още продължение и скрити скрива лища. Това било сутринь прѣди изгрѣвъ слънце. Единъ по единъ по тая оптическа измама, каквито не сѫ рѣдкость въ планинитѣ при такива природно скрити висини, пропаднали изъ страшната канара надолѣ въ дълбинитѣ. Отъ труповетѣ и кървитѣ на хората и конетѣ имъ дольтъ се заприщилъ и вмерисалъ. Отъ тогава е и останало името му „Люти долъ“. Увѣряватъ, че въ страшната скала и днесъ се виждала забучена староврѣмска желѣзна стрѣла, ала е невъзможно да се достигне до нея и се извади. Гледката на самата виснала надъ дълбокия и съ чудна гора покритъ Люти долъ е красива, величествена и поетична. Прѣзъ срѣщния пъкъ склонъ срѣщу Люти долъ се изкачва стръмна пѫтека за с. Югово, прѣкъ пѫть отъ него за ущелето къмъ Хвойна — Чепеларе [1].

Отсамниятъ пъкъ склонъ, лѣвиятъ, дѣто е полянката и изворитѣ на банята, не е ни толкова стръменъ, ни тъй гористъ. По неговитѣ ребра прѣобладава дребенъ храсталакъ, прошаренъ съ тукъ-тамъ малки голи и съ слаба почва работни мѣста. Тоя склонъ постепенно се възвишава и образува върхътъ „Баба“, срѣща Червената стѣна и Луковитския долъ подъ селото Бачково. Ниско въ полянката и отъ двата брѣга на рѣката изобилватъ орѣхови дър-

---

[1]) Алчната за печалби човѣшка рѫка изглежда, че и качестния Люти долъ въ близко бѫдеще ще бѫде оголенъ и ограбенъ. Ний видѣхме и тукъ натрупани метри дърва, изсѣчени прѣзъ миналата зима и приготвени за сваляне въ Станимака за продань.

вета, лѣщакъ, дрѣнове, сливи и други овощни дървета, а въ самата рѣка и въ Люти долъ изобилва мрѣната и шарената пестърва. Нашитѣ горски власти добрѣ се сѣтили, ако и късно, да обявятъ за охранителна площьта около банята, ала хубавия Люти долъ нáдали ще могатъ да запазятъ отъ опустошение.

Банята е въ сѣвероизточния край на полянката до надъ самата рѣка. Пѫтьтъ минава до самата нея, ала новото трасе — бѫдещия коларски пѫть — е прокарано подъ нея по брѣгътъ на рѣката За сега банята е съ единъ басейнъ за кѫпане, малко примитивенъ, покритъ и съ двѣ станчки при него за прѣобличане. Подъ банята, между рѣката и сегашния пѫть, се намира единъ голѣмъ камъкъ съ пещеря, въ която отъ всички страни капе вода отъ сѫщия съставъ. Това показва, че главниятъ изворъ на тая лѣчебна вода не е цѣлъ каптиранъ. Освѣнъ това около полянката все по лѣвия склонъ на много мѣста се виждатъ малки теченця поточета изъ тинясалитѣ каменаци и съ бѣли солни осадки. Това пъкъ показва, че тукъ, около полянката по склонътъ има още много неизвѣстни и неоползотворени изворчета отъ сѫщия съставъ минерална вода. Свойствата на тия минерални изворчета, както и на самата банска вода, не сѫ добрѣ изучени, химически анализъ е извършванъ въ лабораторията на нашата санитарна дирекция въ София, ала и той не може да се има за напълно достовѣренъ, защото не е правенъ на самото мѣсто и отъ всички въ това мѣсто изворчета на такава вода. Прѣзъ 1904 год г. Добревъ, химикъ-професоръ въ Софийския университетъ, самъ лично идва въ Нарѣченскитѣ бани да ги изучава, ала и неговиятъ резултатъ не знаемъ какъвъ е. Отъ първия анализъ се знае, че Нарѣченската баня е алкалична, съ прѣобладаещъ натриевъ, магнезиевъ и калциевъ бикарбонати и вѫглена киселина. Отъ една медицинска комисия на чело съ г. Д-ръ Пискюлиева прѣзъ 1893 год. Нарѣченската баня бѣ посѣтена и разгледана мѣстностьта ѝ. Тая комисия въ своя си рапортъ се произнесе, че тая баня по̀ хубавото си мѣстоположение около (700 м. надморско равнище), при близкитѣ борови гори, при планинския си климатъ, при изобилието на козе млѣко и грозде и при солената си алкалична вода е твърдѣ сгодно мѣсто за една лѣчебница за катарални и гръдни болести, и че водата по естеството си прилича на Глайхенбергската минерална вода.

И наистина, въ послѣднитѣ години Нарѣченската баня почна да се посѣщава отъ хора съ стомашни недѫзи и отслабналъ организъмъ, и всѣки, който е прѣкаралъ нѣкой и другъ день въ нея, я напушалъ доволенъ. Водата въ басейна има + 25 R и за пиене е много приятна, а за кѫпане не ще и дума. Колкото повече стоишъ въ басейна, толкова по-бодъръ се усѣщашъ. Пие се много и чудотворно дѣйствува на стомаха, че не можешъ да го наситишъ: такъвъ вълчи апетитъ възбужда тя.

Нарѣченскитѣ бани, до колкото се знае, сѫ едни отъ рѣдкитѣ минерални извори по съставътъ си у насъ и тѣмъ прѣдстои добро бѫдеще, ако у насъ еднакво се обръщаше внимание на всѣ-

кѫдѣ, къмъ всички кѫтове отъ нашето отечество. И колкото има за сега, то се дължи на единъ младъ и енергиченъ нашъ лѣкарь, Д-ръ Кесяковъ, въ бйтностьта си за нѣколко врѣме само Пловд. окрѫженъ лѣкарь. Днесъ никой и не помисля за тѣхъ. Пловд. окрѫженъ съвѣтъ на първо мѣсто има думата въ случая.

Обратно за Бачковския мънастирь. — Клувията. — На пѫть за Станимака. — Асѣновата крѣпость. — Връщане въ Пловдивъ.

Двѣ нощи и единъ день бѣха достатъчни да се почувствуваме съ една промѣна и физически, и душевно въ тая чаровна природа, тиха, безмълвна, ала неизказано животворна. По сѫщия пѫть на другия день се върнахме пакъ въ Бачковския мънастирь. Надвечерь, придружени отъ единъ монахъ, ходихме да видимъ и Клувията.

Клувия е гръцка дума, означавала гнѣздо. По-вѣрно име нáдали би се намѣрило за изворитѣ на буйната мънастирска вода, които се намиратъ всрѣдъ исполинскитѣ канари въ Червената стѣна като въ орлово гнѣздо. Отъ мънастирьтъ до самитѣ извори разстоянието е около $^{3}/_{4}$ отъ часъ пѣшкомъ, или съ конь. Както започва вододѣлния склонъ отъ височинитѣ надъ Станимака и св. Петка между Тополовския проломъ и тоя на Чепеларската рѣка, надъ Бачково се закривява къмъ изтокъ, та разтваря ущелето и се образува котловинката, въ която се намира Бачковския мънастирь. Това е единъ видъ прѣчупване на бйлото подъ остъръ ѫгълъ, въ дъното на който е Клувията. Отъ сtowерната страна остава стърчаща въ висинето Червената стѣна, дѣто човѣшки кракъ е невъзможно да се изкачи, тъй канариста и стръмна е височата ѝ. На срѣща ѝ пакъ сѫщо такава е стръмнина, но по-полегата и не тъй висока, но пъкъ обрасла съ хубава гѫста гора отъ букъ, габеръ и липа. Двѣтѣ височи се доближаватъ, та помежду имъ се образува дълбоко врѣзана и тѣсна гънка, въ дъното на която изтича водата и излиза до самия мънастирь. Пѫтьтъ, собствено козя пѫтека, излиза отъ мънастиря и държи лѣвата страна на долчето. Цѣлото му легло, както и височитѣ на около, сѫ чистъ варовникъ и поради това водата по течението си е издълбала проломътъ и образувала шупливи валма отъ камъни, тъй нарicанитѣ *смърчъ*. На мѣста водата се е врѣзала дълбоко между змиевидния проломъ, та едва се вижда мѣстото ѝ, другадѣ тя излазя и се разлива по въ широко, а на повечето мѣста тя скача шумно, сърдито и стремително отъ прагъ на прагъ и образува пѣнливи като сребро водопадчета, отъ които единъ се намира и надъ самия пѫть при входа на мънастиря. Вечерната хладина, що иде отъ бйлото по тѣсното ущеле, трѣсъкътъ на кристалната вода, която лудува изъ каменацитѣ, и стърчащитѣ исполини — канари и чуки наоколо правятъ чудна картина, каквато само природата е въ състояние да нарисува. Не напраздно основателитѣ на мънастиря на врѣмето сѫ избрали тая Родопска гънка за мѣсто на душевно съзерцание и спасение.

Слѣдъ изминаването на около единъ километъръ отъ мънастиря, десниятъ гористъ склонъ изведнажъ те поразява съ своята голота, току-що причинена отъ опустошителната човѣшка ржка. По цѣлото ребро на долчето чакъ горѣ току-речи до върховетѣ му гиздавата му млада горичка е изсѣчена до дръвце и сринатата ниско въ дъното на голѣми камари за продань. Тжжно впечатление прави на пжтника тая несмислена постжпка. Отецътъ монахъ ни обясни, че Бачковската община си строела училище, та за да навакса паричнитѣ си срѣдства, горскитѣ власти ѝ позволили да оголи тая природна красота. Чудно, наистина, за нѣкакви си хилядо или двѣ хиляди лева най-много, позволило се е да се изгуби, може би за винаги, една природна хубость, едно чудно инакъ богатство, което съ вѣкове е било пазено, расло и красило тая поетична гънка. И прѣдставете си, че усѣчената гора е била все млада, грижливо пазена и разредявана отъ настарѣлитѣ дървета. Сега при оголването ѝ пороитѣ ще смъкнатъ и тъй слабата почва и ще се озжбятъ и отъ тая страна голитѣ каменаци, дѣто никога не може поникна дръвце.

Когато се стигне въ дъното на гънката, канаритѣ се сближаватъ тъй силно, че вече по-нататъкъ човѣкъ не може се промъкна. Тукъ именно въ разтлата грамада отъ камъни блика отъ земята водата. Това е Клувията. Едно отъ тѣзи изворчета е вградено въ малко параклисче съ доволно широка ограда наоколо отъ каменenъ зидъ. Прозорцитѣ и вратата на параклисчето бѣха изпочупени, стѣнитѣ му изподраскани, зографията изпокъртена, а както въ параклисчето, тъй и въ оградата имаше нахвърляни гниещи всевъзможни парцали отъ дрехи. И вѣрующитѣ, у които модното врѣме не е могло още да поколебае вѣрата въ Прѣмждрия Творецъ, идватъ тукъ да търсятъ изцѣление и получатъ нова сила и полетъ къмъ неугасващия свѣтилникъ. И грѣхъ, и срамъ правятъ тия, що сж оставили въ такава немара тия хубави и свети за мнозинството мѣста.

Надъ този параклисъ въ канарата е образътъ на Богоматерь, а отдесно на една височинка другъ параклисъ. И по канарата, и по стѣнитѣ съ моливъ и вжгленъ сж надраскани всевъзможни фрази и имена на ученици, посѣтители, възрастни и пр. и пр. Какво сж искали да покажатъ тия хора съ своитѣ драсканици и обезобразяване тѣзи безмълвни и въ нищо неповинни камъни и стѣни? Или съ липсата на възпитаность и благоприличие ний трѣбва да демонстрираме и въ най-скрититѣ и невинни кжтове въ природата?

До смръкване ний се любувахме въ тая тиха величествена мѣстность, дѣто пигмейството на човѣка най-добрѣ и най-ярко се чувствува.

На другия день намъ прѣдстоеше пжть о врѣме да стигнемъ въ Пловдивъ и като учители да се намѣримъ на праздникътъ на св. Славѣнски равноапостоли Кирилъ и Методий. Пжтьтъ отъ мънастиря, собствено отъ Бачково до Станимака, върви все по лѣвия

брѣгъ и ту слиза ниско въ рѣката, ту пакъ се изкачва по ребрата на склонътъ. Поправенъ е наново прѣзъ 1898 година, доволно широкъ, ала при все това кола съ мѫка се движи по него. Рѣката тече подъ висещитѣ канари и храсталаци въ самото подножие на срѣщния, източния гребенъ, който на мѣста се издига стръмно въ висинето и прави чудни и разнообразни форми: ту голи шилести чуки на варовити канари, ту сипести ярове и пѣсачникъ, ту дребни и спушени ниско храсталаци, а по върховетѣ тъмно зеленѣещи се борови гори, но малки и прошарени, а не тъй цѣли и кичести, каквито изъ вѫтрѣшностьта по билàта Родопски. Лѣвиятъ склонъ е по-полегатъ, на мѣста образува по-голѣми гънки, съ по-рѣдъкъ храсталакъ и съ висещи оазисчета по него на малки парченца ниви и лозя, плодъ на грижлива рѫка и упоренъ трудъ и воля. Изъ това дълбоко канаристо ущеле, по което рѣката стремглаво бъхте водитѣ си у изобилни каменаци, сутрешното и привечерно пѫтуване лѣтѣ е просто омайно. На около ти лъха чистъ и прохладенъ планински вѣтрецъ, който чувствувашъ, какъ благотворно влива бодрость и животъ и въ душата ти, и въ тѣлото ти. Сега новата трасировка на държавното шосе напуща съвсѣмъ стария пѫть и държи нѝвото на рѣката по на една опрѣдѣлена, ако се не лъжемъ, 8 метра височина[1]). Стигнахме Асѣновата крѣпость. Двама отъ другаритѣ ни отидоха да я разгледатъ, а другитѣ се спрѣха на пѫтя до нея да ги чакатъ. Та тя и безъ това прави тѫжно впечатление на пѫтника още при първо виждане, какъ нашата българска небрѣжность не мари и за тъй скѫднитѣ остатъци старини, а ги оставяме на стихийнитѣ сили и човѣшкото невѣжество постепенно да ги доразрушаватъ. Това е и грѣшно, и срамно. Асѣновата крѣпость току-речи е сринàта, а сводътъ на хубавата старинна черквица въ нея прѣзъ 1904 год. земетресението съсипа, нарани и стѣнитѣ, та сега и овчаритѣ и козаритѣ да не могатъ да намиратъ подслонъ въ лошо врѣме за дребнитѣ си стада, както напрѣдъ. Светотатство и не едно и двѣ. Прѣди нѣколко години офицерското тѣло отъ 21 полкъ хубаво се бѣше завзело да реставрира тая рѣдка и мила историческа светиня, събрало бѣ и една малка сума въ начало, дига се доста шумъ тогава и по вѣстници, па послѣ на ново се подига тоя въпросъ и въ Станимашката дружба, и министерството на народната просвѣта ужъ щѣше да поеме и самò грижата за това, па, ако се не лъжемъ, и специялна комисия бѣше назначена да проучи въпроса и даде своето мнѣние и проектъ, но за жалость всичко заглъхна, забрави се.

Българска работа.

Крѣпостьта съ черквицата се намиратъ надъ една канара въ пай-тѣсната часть на ущелето и само отъ западната страна е дос-

---

[1]) Не съмъ инжинеръ-техникъ, но ми се струва, че тая покрайна ще си е пакъ безъ пѫть, защото подпорнитѣ стѣни по сегашната трасировка сѫ сухи зидове въ самата рѣка, та при иднането ѝ ще ги завлича, каквото вече и прѣзъ тая пролѣть се е случвало.

тъпна. Ниско рѣката се вие въ тѣсно каменисто дъно и прави завои съ дълбоки сини вирове. Срѣщниятъ склонъ тоже е каменистъ, глухъ и пустиненъ, а по-нагорѣ тъкмо срѣщу самата крѣпость сж легендарнитѣ „Анатеми“. Сега канарата ще се разсича, за да мине новото шосе тъкмо подъ самата черквица, и при работенето му твърдѣ е опасно да не пострада съвършено и самата старина.

Нашата немарливость и отъ друга страна е показана отъ освобождението насамъ, като и още не е почистено поне засипаното дъно на черквицата, не сж правени никакви разкопки на извѣстни мѣста въ крѣпостьта тукъ, дѣто сигурно би се намѣрили нѣкои цѣнни старинни находки. Самата Станимашка община съ малко срѣдства би направила това отъ своя бюджетъ, а нашето учителство тамъ би я подтикнало и насърдчило, ако то можеше да жертвува малка часть отъ своитѣ прѣдълги занимания все съ „висши“, дълбоки и широки философски проблеми въ живота плюсъ посторонна материялна загриженость. Не уже ли 30 годишенъ свободенъ животъ не ни е още достатъченъ да прѣминемъ отъ дѣтинство въ възмжжалостьта?

Слѣдъ два часа и половина, когато слънцето вече наближаваше срѣдата на своя лѣтень пжть, ний стигнахме въ града и се отбихме за малко да си починемъ въ метохътъ.

Метохътъ е голѣма стара сграда съ десятки стаи за хора, хамбари за храна, обори, плѣвни и голѣми изби съ грандиозни линове и бъчви. Произведенията на мънастирскитѣ лозя, ниви и ливади въ околностьта на Станимака тукъ се прибиратъ. Тукъ се намиратъ и постоянно служащи, работници и нѣкой монахъ за надзоръ отъ мънастирското братство. И гости отъ далечнитѣ полски покраини, ако замръкнатъ въ Станимака и не могатъ да продължатъ пжтьтъ си до мънастирьтъ, въ метохътъ отсѣдватъ и прѣнощуватъ.

На западъ отъ метохътъ край града се намира и още едно параклисче наиваще се «св. Иванъ Прѣдтеча», по конструкция и стилъ като Асѣновата черквица при крѣпостьта и гробницата въ мънастирьтъ. Намъ не оставаше врѣме да идемъ и на самото мѣсто да видимъ и тая старина.

Привечерь слѣдъ шесть дневно бродене изъ царството на хубавитѣ Родопи ний бѣхме си вече въ Пловдивъ, бодри и съ укрѣпнала мисъль, че дивната Родопска природа е прокудила тифузния бацилъ отъ организма ни.

Пловдивъ, 1907 г. *Недѣлевъ.*
